

Nagy Terézia

A MENEKÜLTEK MOBILITÁSA NÉHÁNY SZEMPONT SZERINT A NEOINTEGRÁCIÓ ÉS A MOBILITÁS

BEVEZETŐ

A harmadik világból érkezett – többségében muszlim – menekültek körében végzett terepmunkám¹ során nyilvánvalóvá vált számomra, hogy az új, a befogadó társadalomra irányuló integráció, azaz a neointegráció egyik fontos attribútuma a mobilitás dimenzióinak értelmezésével vázolható fel.

A neointegráció – amely nemritkán a szemem előtt kezdett el kiépülni – nagyban függ attól, hogy a menekült milyen nyelven beszél, s hogy van-e helyben saját diaszpórája illetve tud-e csatlakozni vallási közösséghez. E kijelentéssel már azt is előrevetítettem, hogy a kutatásom egyik eredménye az, hogy a neointegráció alapvetően a diaszpórához való integrációt, másodsoron pedig a diaszpóra tagjain keresztül a befogadó társadalomhoz való integrációt jelenti, s csak ritkán, de lényegében erőtlenül jelenik meg a közvetlenebb kapcsolat a menekültek és a befogadó társadalom tagjai között.

Emellett – látni fogjuk majd –, hogy a neointegráció függ attól is, hogy az individuuum milyen sajátos tapasztalatokkal rendelkezik. S ebbe benne foglaltatik a saját kultúrája, a szocializációja, a kapcsolatai, a kapcsolati hiányai és ezek megélése, a kudarcai valamint a befogadó társadalomról alkotott mítosz ismerete.

A NEOINTEGRÁCIÓ – A DIASZPÓRÁBA VALÓ HAZATALÁLÁS

Az általam készített életútinterjúkból kirajzolódik, ahogy egy egzisztenciális és/vagy esztétikai válság kvázi-kívülállóvá teszi a későbbi menekültet a saját családi, társadalmi és kulturális környezetében. Ez lehet politikai szembenállás, nagyobb tervek (tanulás, vállalkozás) – azaz nem elégszik² meg azzal, amelyet a környezet fel tud

¹ Terepmunkámat nyugat- és kelet-afrikai, a dél-ázsiai, a közel-keleti és a maghrebi térségből érkezett menekültek körében, a békéscsabai menekülttáborban és a magyarországi diaszpórákban végeztem.

² Elsősorban választásról beszélek, mert a kényszer ritkán jelenik meg a narratívákban

kínálni. Ezt követheti a kapcsolatok leépülése³, amelyet a kapcsolatháló elemzés és az integráció értelmezése szempontjából is kiszakadásnak tekinthetünk.

Azok, akik a fizikai, geográfiai értelemben való eltávolodást választják, azokkal találkozhatunk Európában.

Úgy tűnik, hogy a legtöbbjük egy integrációs kísérlettel vág neki az útnak, s csak ideérve tapasztalja, hogy az otthoni készségek nem elegendőek, s azt, hogy kapcsolatok hiányában nehezen találnak munkát. Az európai és/vagy magyar kulturális és gazdasági környezetben saját idegenségével szembesül, miközben idegennek és egzotikusnak találja a környezetét. Éppúgy, ahogy a velük találkozóak, ők maguk is elfogadnak és elutasítanak bizonyos kulturális elemeket (pl. párkapcsolat – házasság szokásai, étkezési és szórakozási szokások), s ez az, amely kijelöli a helyüket a társadalomban – az eltérő szokások okán kívülre rekednek. Ugyanakkor a saját etnikai és/vagy vallási szigetén pedig megtalálja azon lehetőségeket, amelyre szüksége van, s így ezen belül építi ki életét (ld. Marton, 2000; Olomoofe, 2000; Tilly, 2001). Ahhoz, hogy túléljék a kulturális és gazdasági különbségeket, olyan stratégiákat kell kidolgozniuk, amelyek kapcsolatban állnak az európai habitussal, vagy pedig a diaszpórához kapcsolják őket. Így a kevés legális lehetőség mellett két valós lehetőséget tudnak megragadni: a feketemunka piacára való belépést, illetve a diaszpórához való kötődések megerősítését. Mindkettőt az egzisztenciális bázis kiépítésére tudják alkalmazni, mely kinyithatja az utat a legális munkavégzés felé, esetlegesen az önállóvá válás felé, ugyanakkor az utóbbi a gazdasági rehabilitáció mellett (jórészt) kizárja az egót a körülvevő társadalom integrációjából.

Amellett, hogy gazdaságilag megtalálja a számítását a diaszpórán belül, a kulturális és vallási különbségek a diaszpóra in-group kommunikációjához kapcsolják, s egyúttal a mitikus otthon egy változatában találja magát – ahol olyan kérdésekkel foglalkoznak, amelyek otthon nem voltak kérdések. Létrejön egy európai-muszlim⁴, illetve egy afrikai-európai intertextus, amely az otthon esszenciáit is magában hordozza, valamint annak európai változatát, illetve a csalódások sorát. A diaszpóra kollektív tudata, a közös értékrendszer összekapcsolja őket, létrejön a neointegráció, amely reflexív viszonyban van az otthon elhagyásával, az átélt csalódásokkal és az otthon diaszpórikus változatával. A lojalitása azonban ez utóbbihoz köti.

– ennek egyik oka, hogy ezek retrospektíve megkonstruált elbeszélések, illetve a kényszer (pl. politikai) ritkán eredményeznek egy ilyen hosszú utat, bár erre is van példa.

³ Ritkán előfordul ellentétes irányban: a társas „kitaszítottság” érzetét követi az esztétikai és egzisztenciális eltávolodás.

⁴ Ezen intertextusban megjelenő európaizálódást, iszlamizálódást és multikulturális vonásokat a brit muszlimok körében tapasztaltak alapján írja le Tahir Abbas (2007), e műben megjelenő attribútumokkal még nem vethető össze a magyar helyzet minden vonatkozásban – elsősorban amiatt, hogy egy nem ennyire látható, nem ennyire nagyméretű közösség él Magyarországon.

A KUDARC ÉS A CSALÓDOTTSÁG

Az analízisemet áthatja a kapcsolati kudarc és a (kapcsolattól független) csalódottság diskurzusa. A lentebb elemzett szempontok egy részénél könnyen el lehetne siklani e szempont mellett, de az értelmezésben, ha helyet szorítunk neki, látni fogjuk, hogy a megértés, az interpretálhatóság növekszik, s azt is, hogy természetesen nem lehet minden oksági folyamat értelmezésében alkalmazni.

A MOBILITÁS DIMENZIÓI ÉS A CSALÓDOTTSÁG

A mobilitási kérdések a migráció értelmezésében mindig is jelen voltak, csakúgy mint a fejlődő individuális kondíciókra való utalások (Skeldon, 2008. 14). A menekültkérdés a mobilitás szempontjából térbeli mobilitásként (migráció), inter- és intragenerációs mobilitásként, a befogadó ország társadalmi mobilitásától való eltérő modellként értelmezhető. A mobilitás sikerességének és kudarc érzetének (a csalódottság érzetének) feltételei is ezek egyben, pontosabban, hogy eme szempontokból az egyén elérte-e az intencionált célt vagy sem.

A térbeli mobilitás hatása az elégedettség érzetére

Az otthoni kapcsolati kudarcok, csalódottság és más sajátságok mint a mobilitás motivációja

A migránsok egy jelentős hányada háborús, polgárháborús területről indult útnak, míg mások faji, etnikai, politikai, vallási üldözést szenvedtek el hazájukban. Nem elhanyagolható azonban azok száma sem, akik úm. gazdasági menekültek, akik a jobb élet reményében hagyták el hazájukat. Hagyományosan a menekültügyben dolgozók a nyugat-afrikai országokból származó migránsokat tekintik gazdasági menekültnek, függetlenül attól, hogy milyen élettörténetet interpretálnak, s hogy abban milyen jellegű üldöztetésről számolnak be. Az ő motivációjukat tehát elkülönítve kell kezelni. Interjúmban kirajzolódott ugyan e kettősség – a menekült és a gazdasági menekült képe –, de a határokat nem ilyen élesen húznám meg. Azok, akik valós élettörténeteik alapján nem felelnek meg a menekült kritériumainak, tapasztalataim szerint nem csak Nyugat-Afrikából, hanem Pakisztánból illetve Bangladeshből, s esetleg Etiópiából is érkeztek. S ezen országokból is érkeztek olyanok, akik valamiféle üldözést szenvedtek el vagy féltek attól, hogy belátható időn belül személyesen is elszervezik. Azok motivációit tekintve, akik tehát a jobb élet reményében érkeztek, nem szűkíthetjük le a finansziális elképzelésekre, a Kánaán motivációja mellett felmerült az is, hogy esztétikai-egzisztenciális válságon mentek keresztül, hogy az elérhető életpályákkal elégedetlenek, ambivalens érzéseket tápláltak a milió iránt – mindaz iránt, ami ezt meghatározza: a származás, a birtokolt javak, az elérhető iskolázottság, a

szaktudás és korrupció⁵ vonatkozásai. Ez a motivációk egyik oldala, amely a térbeli elmozdulás felé hat, teszem hozzá, hogy kevés valós információ birtokában, s nem célországként Magyarországot megjelölve indulnak útnak.

Az említett esztétikai-egzisztenciális válság magába foglalja mindazon kríziseket, amely az individuum élethelyzetével kapcsolatosak: politikai és társadalompolitikai csalódottság, intra- és intergenerációs mobilitás beszűkültsége, anyagi ellehetetlenülés vagy legalábbis elégedetlenség. Esztétikainak nevezem a válság egyik részét, mert ez az individuum szellemi szükségleteire vonatkozó, de ki nem elégíthető célokra utal, azaz pl. arra, hogy a házassága eleve eldöntött (társadalmi berendezkedés), társadalmi reformokkal való elégedetlenség (politika), cenzúra és korlátozott kulturális fogyasztás (politika és társadalompolitika), elégedetlenség a lehetséges személyes jövővel. Ez utóbbi erősen kapcsolódik a fogalom egzisztenciális oldalához, azaz ahhoz, hogy az egyén elégedetlen anyagi helyzetével, jelenlegi és otthonmaradása esetén jövőbeni státuszával. Az esztétikai-egzisztenciális válság három nexusban is kapcsolati szempontú⁶.

A) *Nagyon gyakran a kapcsolatok révén, a vonatkoztatási csoporthoz kapcsolódva alakul ki.* A vonatkoztatási csoport olyan sikercélokat (más teoretikus szempontból: téteteket) határoz meg, amely szimpatikus az ego számára, s az alterekkel való kapcsolatai fenntarthatók, ha ezen célokat internalizálja. Sokszor azonban e sikercélok jelentősen eltérnek az ego (korábbi) miliójében elérhető (vagy jelölt) céloktól. Így például jelenthet egy ún. nyugatias vagy európai életformát, melyet pl. a mozifilmeken keresztül a csoport elsajátít. De jelentheti azt is, hogy a volt iskolatársak közül a tehetősebbek gazdaságilag jobb helyzetbe kerülnek.

„A barátaim az iskolából, láttam, sokat változtak. Az furcsa volt, hogy nem járnak a mecsetbe, csak ritkán, de az nem, hogy sokat keresnek, hogy jó és olyan nyugati ruháik vannak, egyiknek-másiknak kocsija, a feleségük (nekem nem volt) is amolyan nyitottabb. Persze, akkor még nem tudtam, hogy egy ilyen nővel együtt élni nem olyan, mint a szüleim kapcsolata. De azért szerettem volna, akkor nagyon szerettem volna. Eljártunk – a családom nem örült –, de ugyanúgy mozítottunk, mint talán gyerekként. Láttam, hogy mi megy nyugaton. Nem akartam amerikai lenni... nem, nincs bajom az amerikaiakkal, de az túl... én a kólát is megiszom, de nem tudok mindent elfogadni. Nem vagyok fiatal, de azt akartam, hogy a gyerekeimnek jobb élete legyen, hogy énnekem is meglegyen minden. Akartam támogatni a családomat, de ez otthon igaz, kötelező, de nem megy. A barátaim megtehették volna, bár inkább szerintem nem tették. Szerintem ezért se akarták otthon, hogy én is másképp éljek. Én nem akartam elhagyni a vallást vagy a hagyományt, de tetszett az az élet, amit a barátaim kaptak.” (Zulfikur, pakisztáni férfi)

B) *Az esztétikai-egzisztenciális válság következtében a kapcsolatok bomlása indulhat meg.* Azáltal, hogy kialakul az esztétikai-egzisztenciális válság néhány kri-

⁵ Itt: a szaktudás által elérhető állás nem ekvivalens az elképzelésekkel, de kapcsolatok és pénz segítségével hozzáférhetőek a megfelelő állások – mondják.

⁶ De a figyelmes olvasó számára a kulturális kontextus is kirajzolódik.

tériuma, az ego elhatárolódik a családi, baráti kapcsolataitól, amelyek a korábbi életformához, miliőhöz, gazdasági-társadalmi-kulturális célokhoz kötik. Ez egy viszonylag lassú folyamat, ha az erős kapcsolatoktól való elszakadást tekintjük.

„Amikor úgy döntöttem, hogy nekem ez nem elég, többet akarok, mint itt ülni és várni, hogy hátha történik valami, hátha találok egy jó feleséget, hátha tudok házat venni, hátha lesz valami, kaptam egy állást. Orvosokhoz jártam ki, gyógyszereket mutattam be nekik. [...] Ők mutatták nekem, hogy így kell ruhát választani, hogy mint üzletember hiteles legyek, úgyhogy minden hónapban vettem egy öltönyt, inget és nyakkendőt. Anyám elfogadta, megigazította, hogyha kellett, de a családomnak, a környéknek ez szokatlan volt. Aztán el is mentem onnan, felmentem Karachiba, meg aztán utazgattam, haza Lahore-ba, meg Iszlámábádba, no meg külföldre. A családomnak mindig hoztam valamit, de már nem álltunk annyira közel egymáshoz. [...] Hiányzott, hogy nem én fésültem anyámat, nem hennáztam a nővéreim kezét, apámmal keveset beszéltem... de hát felnőtt voltam akkor már rég. Otthon a mecsetbe sem jártam annyira el, de máshova se, mert valahogy nem voltak már otthon barátaim.” (Mohamad, pakisztáni)

De fordítva is megjelenhet, az életformaváltása következtében a környezete határozottan elutasíthatja a kapcsolatokat, vagy feltételekhez (a visszatéréshez) köti, így például, ha az ego elhagyja az iszlám útját vagy a kultúrát, családjá elhatárolódik tőle.

„Amikor felmentem Douala-ba, azt gondoltam, hogy épp csak dolgozni megyek, s majd, ha lesz pénzem, visszamegyek. Apám volt a falu vezetője, anyámon kívül még három felesége volt, mi csak négyen voltunk testvérek. Amikor apám meghalt, nekem kellett volna átvennem a főnökséget, a titkos társaság vezetését... de nem tudtam végigcsinálni a temetési szertartást, mert én keresztény lettem. Őszintén szólva anyám is. Még a kecske vére rendben, de a többi, halottgyalázás, paráznaság a szememben... és persze nemigen akarták ezt elfogadni. Megfenyegettek, hozták a rendőrt, a patront, a ... hogyismondjam, varázslót. Aztán átkot mondtak rám. Az hatásos. Két bátyám halt meg a boszorkányság miatt. Az egy dolog, hogy nem mehetek vissza, de nem is mennék, minél messzebb vagyok az átoktól, annál jobb.” (Babatoura, kameruni)

„Apám és a bátyáim összeültek, s azt mondták, hogy mostmár jót akarnak hallani rólam – mert az úgy van, hogyha egy valaki tud valamit, az olyan, mintha mindenki tudná, s így a családom is, akik mondjuk otthon [Szomáliában] vagy Amerikában vannak. Szóval azt mondták, hogy rendes muszlim életet várnak el tőlem, ahogy tanítottak, vagy nem beszélnek velem, s ne mondjam, hogy így itt, Európában minden más és megtevéd az ember, mert akkor már jobb, ha visszamegyek Afrikába, vagy haza.” (Mohamed, szomáli)

C) *Új kapcsolatok jelenhetnek meg.* Olyan kapcsolatok elsősorban, akik elfogadják az egyén új sikerkritériumait, vágyait, esetlegesen segíthetik azt.

- Azhar (pakisztáni) intenzívebb kapcsolatot kezdett ápolni egy rokonával (kb. másodnagybácsival), aki segített neki a helyes angol kiejtést gyakorolni.
- Titu (bangladeshi) a városba költözött ismerőseivel kezdett intenzívebb kapcsolatokat ápolni, hogy ott munkát és lakhelyet találjanak neki, de végül ezen kapcsolo-

latok lettek azok is egyben, akik a migráció motivációját, s az ahhoz szükséges kapcsolatokat jelentették. (Ezt egy közbenső integrációnak tekinthetjük.)

- Ajebor (nigériai) a korábbi barátaival ellenében azokat a városi ifjakat részesítette barátságában, akik a partykultúra, motoroskultúra, üzleti világ (kisvállalkozók) hármásában mozogtak.
- Mamayah (libériai) családjának [férj, 3 gyerek és az interjúalany] barátai mondták, hogy ő, mint nő hamarabb kap státuszt, mint egy férfi, s neki kell megpróbálni. Ehhez minden segítséget megadtak (pénz, papírok, gyerekfelügyelet), s biztatták, igyekeztek megtanítani olvasni – lényegében sikertelenül – és telefon használni (sikeresen). Olyanokkal ismertették meg, akiknek van már hozzátartozója Európában vagy valamennyire jól beszéltek angolul. A kapcsolatai nemcsak elfogadták, de segítették a tervet, tudatosan készítették elő az utat.

Az esztétikai-egzisztenciális válság kapcsán bemutattam, hogy az elégedetlenség milyen szerepet játszik a kapcsolatok felbomlásában, új kapcsolatok válassztásában. A kapcsolati hiányok a családhoz, a közösséghez való kötődést természetsszerűleg gyengítik, a normatív kontroll érvényesülése csökken. A térbeli elmozdulás – mind a fizikai, mindpedig a társadalmi térben – megvalósulhatott. Mozgatórugója erősen az elégedetlenségben, a csalódottságban gyökerezik, a kapcsolati hiányok csak az elmozdulás szabadságát jelentik.

A kapcsolati hiányok szubjektív és egyben negatív megélése, a kapcsolati kudarcok nincsenek erős, közvetlen befolyással a mobilitásra, sokkal inkább hat a sodródás felé, amely az új kapcsolatok révén a térbeli mobilitásra is hathat.

A milióval, közvetlen és társadalmi miliót is értve ezúttal, az életpályákkal és a mobilitással a következő fejezetekben foglalkozok.

A térbeli mobilitás sajátosságai, az elégedettség és elégedetlenség

Miközben a menekültek hatalmas utakat tesznek meg, szempontunkból a térbeli mobilitás két attribútuma válik fontossá. Egyrészt a migránsok elhagyják saját környezetüket, társas közegüket, s ezzel társadalmi státuszukat is; másrészt a megérkezésüktől kezdődően a teljesítmény helyett a származásuk, nemük határozza meg egy időre társadalmi útjukat (vö. Sorokin 1977).

E térbeli mobilitás kapcsolati vonatkozása igen kézenfekvő, de az interjúk során mégis nehezen hozzáférhető pontosabb narratívája az utazás megszervezésének. Az Európába eljutó menekültek szinte kivétel nélkül az utazást kapcsolataik révén szervezték meg. Egyrészt kapcsolatok révén jutottak embercsempészhez, a kapcsolatok megbízhatósága a biztosítás arra nézvést, hogy az embercsempész két pont között elvezérli a menekültet. Másrészt a kapcsolati háló aktivizálása biztosítja az utazás anyagi vonatkozásait. Elemeiben a következőképpen interpretálhatjuk:

- Az embercsempész felderítése. A dél-ázsiai és a nyugat-afrikai interjúalanyaim arról számoltak be, hogy a barátok ismerőseinek hálójában találtak általában olyan kapcsolatot, aki elvezette őket egy embercsempészhez. Ritkább esetben próbál-

ták önállóan (ún. közismert helyek bejárásával vagy az interneten) megtalálni az embercsempészt, ennek oka a következő pontban leírtak. A kelet-afrikai illetve a háborús területről érkezett közel-keletiek, illetve az afgánok egy része is arról számolt be, hogy az országhoz legközelebb eső menekülttáborokba illetve menekültdiaszpórákba érkezve a zárt közösség rövid időn belül fel tudja kínálni mindazt, ami szükséges⁷. Ahogy mondták, otthonról önállóan vagy egy kisebb „erejű” embercsempész révén juthattak el e helyekre, de ott olyan embercsempészre volt szükség, aki távolabbra juttathatta el őket, esetleg a szükséges papírokkal is ellátva. Egy példa, hogy mind Nairobi Eastleigh negyedében, mind Dadaab menekülttáborában a somálik a komunitas érzés révén, illetve korábbi ismeretségeik révén hozzáférhetővé teszik az információkat, amelyek az anyagilag előnyösebb helyzetben lévők számára a továbblépést jelenthetik, illetve azon információkat is, amely a létfenntartáshoz, az elvesztett kapcsolatok felvételéhez szükségesek. Így a tehetősebbek, vagy azok, akik kapcsolataik révén anyagi forrásokhoz vagy anyagi források ígéretéhez juthatnak, Dél-Afrika vagy még jobb esetben Európa vagy Amerika felé vehetik útjukat. Az út azonban szakaszos. A feladat az, hogy olyan embercsempészt találjanak, aki tovább tudja adni egy másiknak, s az ismét csak továbbítani tudja, egészen a célig. Vagy legalábbis – estünkben – Magyarorszáig.

- A kapcsolat, mint biztosítás. Az utazó menekültek úti biztosítását az a személy (barát, rokon) jelenti, aki ha az utazótól pozitív visszajelzést kap egy-egy szakasz megtételéről, fizet az embercsempésznek, vagy a kivitelező főnökének. Enélkül az út végcélja elbizonytalanodhat, az utazás kimenetele szerencsétlen lehet. E személy bizalmi indexe igen magas, de nem a közvetlen hozzátartozókból kerül ki legtöbbször, hanem abból a kapcsolatháló-részből, amely az embercsempészt felderítette, de az utazó ego számára eléggé megbízható vagy legalább kölcsönösen kiszolgáltatottak egymásnak.

„Amikor elindultunk Isztambulból, mindig [minden határnál] maradt egy (szomáli) hátra, aki akkor fizette ki az embert, ha mi átjutottunk a határon. Ha nem kapta meg tőlünk a jelet, a pénzt nem adhatta oda, s ő se jöhetett azzal. Amíg őt áthozták, mi vártunk. De minden határon egyre kevesebben lettünk. Kb. húszan voltunk, négyen érkeztünk Magyarországra, de kettéváltunk mi is. Az, hogy valaki vigyáz a pénzre, meg arra, hogy csak akkor legyen kifizetve, ha tényleg mi hívjuk, s a jelet mondjuk, akkor az biztosabb, mint ahogy mások jöttek. Ezt azok is [az embercsempészek is] tudták, s így még enni is hoztak, meg erősítő italt, ez persze, alkohol volt, de még az öreg sejkhek is azt mondták, hogy alhamdulillah, ha erőt ad a folytatáshoz. De ez azt is jelentette, hogy meg kellett bízni egymásban, hogy tényleg odaadja a pénzt, amit átadtunk, mert különben feldobnak minket mondjuk Bulgáriában...” (Maxamad, somali férfi)

- A kapcsolatok szerepe az utazás finanszírozásában. Nem ritka az, hogy a menekült önmaga nem rendelkezik az utazáshoz szükséges forrásokkal, de van olyan rokona, aki már korábban útnak indult⁸, s rendelkezik forrásokkal (szintén: ön-

⁷ Jaser, Arshed iraki, Omar szudáni, Said palesztin, Zulmai afgán és somálik interjúi, a velük való beszélgetések alapján.

⁸ Talán még nem is csak menekülként, hanem diákként, üzletemberként, de azután nem

maga vagy kapcsolatai révén), amelyek lehetővé teszik, hogy segítse e közeli családtagot vagy ha nem szoros kapcsolat fűzi őket össze, az összeget befektetésnek tekinti, vagy nyújtott hitelét biztosítottnak. (vö. Tilly, 2001 és a befektetés megtérüléséről Schultz, 1983)

A területi elmozdulás a menekültek esetében társadalmi-kulturális változásokat is hoz, amelyek miatt a szocializációjuk eredményei (az egyén integrációja) kérdőjeleződik meg. Az iskolai végzettségüket igazoló papírok vagy elvesztek/elmaradtak vagy érvénytelenek, nem kompatibilisek. A társas kötések, melyek a státuszmegtartásban és státuszmegszerzésben segítik az individuumot, hátra maradtak, gyengén képesek csak támogatni az egyént⁹, új kapcsolatokat kell létesíteniük. A gazdasági-társadalmi státuszuk a befogadó országban megváltozik (ld. lentebb).

Lényeges a területi mobilitás esetén a származás, amely meghatározza azt, hogy a befogadó országban milyen esélyeket kap. A magyar anyanyelvűek könnyebben integrálódnak, ahogy Gödri és Tóth (2004) jelzi, objektív körülményeikkel és jövőjükkel elégedettek, a migráció pozitív változást jelent az életükben. A nyugat-afrikai kérelmezők, különösen a nigériai férfiak, a kérelmezett státuszt, úgy tűnik, nehezebben kapják meg, jó esetben is csak a befogadotti státuszt érik el. A kelet-afrikaiak és közel-keletiek könnyebben – s jóval nehezebben fogadják el az afgán és pakisztáni menekülteket. E származásbeli egyenlőtlenség¹⁰ függ továbbá a kibocsátó ország társadalmi-politikai berendezkedésétől, s a jogszabályban rögzített feltételekhez való megfeleléstől, amely azonban szorosan összefügg a kibocsátó ország attribútumaival. Ezen túlmenően a származásból származó esély a befogadó ország közegén belül függ attól, hogy milyen méretű és gazdasági erejű, összetartó diaszpóra él az ország területén.

Ha csak a területi mobilitás dimenzióját nézzük, akkor státuszemelkedést jelenthetne az, hogy egy gazdasági-társadalmi-etnikai problémákkal, elszegénnyel, polgárháborús viszonyokkal, esélyegyenlőtlenséggel sújtott területről egy rendezettebb körülményekkel bíró országba érkeztek. Valójában azonban eltúlzott lenne a státuszemelkedést ezen egyetlen dimenzió alapján nézni. Ha a további mobilitási csatornákat is bevonjuk, akkor a kép jelentősen átalakul.

tért haza.

⁹ Több menekült is elmondta, hogy a családja otthonról küld időnként nagyobb összeget, vagy a már Európában tartózkodó rokon is támogatja anyagilag, illetve tanácsokkal. (Vö. Nauck – Yi, 2007.)

¹⁰ Az egyenlőtlenséget vizsgálva Tilly (2001) arra a következtetésre jut, hogy akik érzékeltetni kívánják az egyenlőtlenséget egy poszt-szocialista vagy poszt-koloniális közösségben, Muldrew kapcsolati eljárását kell alkalmazniuk, a kulturális, funkcionális és a versenyképesség egyenlőtlenségi modelljeit – s a kapcsolati modell is érdemes a figyelemre. Munkámban a kulturális megközelítést, valamint máshelyütt a kapcsolati megközelítést választottam.

A mobilitás további csatornái

A menekültek mobilitásának éppúgy mutatója a munkamegosztási hierarchiában elfoglalt hely, az iskolai végzettség, a jövedelem (a szempontokat vö. Róbert, 1986; Lin, 1991), mint más társadalmi csoportokban. A nehézséget az okozza, hogy az interpretációba be kell vonni a kibocsátó ország és a befogadó ország közötti (társadalmi, politikai és kulturális) különbségeket.

Az egyes dimenziókban külön-külön megtekintettem az apa/családfő státuszát, a menekült „otthoni” státuszát, valamint az integrálódó személy státuszát a befogadó országban. Ez a három pont rajzolja meg a vizsgált individuum mobilitását.

A foglalkozás szférája

A foglalkozás dimenziójában végbemenő változásokat tekintik a mobilitásnak (Róbert, 1986. 157). E dimenzióban a mobilitást kétféleképpen, a presztízshierarchiában és a generációk közötti elmozdulásként, lehet értelmezni. A menekültek esetében úgy tűnt számomra, hogy mindkettő érvényesítése a helyénvaló.

Korábban úgy véltem, hogy a migráció előtt az ún. gazdasági menekültek – akik jelenleg a migránsok többségét jelentik –, elvesztették munkájukat, egzisztenciális bázisuk megrendült. Azonban az interjúkból kiderült, hogy a munkanélküliség többségüket nem sújtotta.

„A [közgazdasági] főiskola befejezése után egy építővállalatnál dolgoztam, majd pedig a nagybátyám elhelyezett egy gyógyszercégnél. Mindent tudok a gyógyszerekről és a betegségekről, meg tanácsokat adtam, előadásokat tartottam az embereknek az egészségről.” (Azhar, pakisztáni férfi)

„Amikor az iskolát befejeztem, motorokat szereltem és árultam, volt egy kis boltom. Rendesen megéltünk anyámmal.” (Emanuel, ibo nigériai férfi)

„Sofőr voltam Addis Abebában, rengeteget vezettem, az ország minden részébe mentünk, meg Djibutiba. De igazából taxizni szerettem volna.” (Abraham, amhara etiópiai férfi)

Kereskedők, iparosok, szállítmányozók és tanulók voltak többségében, akik viszonylag biztos megélhetéssel bírtak. A politikai menekültek körében az értelmiségi és a katonai pályák is megjelennek. Mindez logikus, ha azt tekintjük, hogy a mobilitást önmagában is befektetésnek tekintik, amely hosszú távon elérhetővé teszi céljait, azaz megtérül, majd pedig hasznot hoz. A befektetési hajlandóság nyilvánvalóan kisebb az alacsonyabb társadalmi státuszúak körében. Ezen nézőpont azonban a gazdasági menekültekre vonatkoztatható, akiket az esztétikai-egzisztenciális válság érintett meg, s nem pedig a háborús menekültekre, ahol inkább a kapcsolati tőkén keresztül elérhető gazdasági tőke befektetése szükséges a migrációhoz – s ez leginkább az anyagiakkal rendelkező személy befektetési hajlandóságán (esetleg szociális érzékenységén) múlik.

A szülők, elsősorban az apák vizsgálatakor azt láthatjuk, hogy a gyermekeiknél valamivel alacsonyabb presztízszű foglalkozásúak. Alacsonyabb iskolai végzettség, esetleg iskolázatlanság jellemző a szülők generációjában, amelyhez képest a me-

nekültek „otthoni” státusza magasabb. Ott, ahol a testvérré vonatkozó információk is rendelkezésre állnak, azt láthatjuk, hogy minden gyermek közel egyforma iskolai végzettséggel rendelkezik, vagy fog rendelkezni (jelenleg tanuló, diák). Így például az előbbi pakisztáni férfi édesapja középfokú végzettséggel (édesanyja alacsony végzettséggel sem) rendelkezik, de mind a hat gyermek főiskolán tanult vagy folytat tanulmányokat. Szinte azt mondhatnám, hogy a legtöbb apa-gyermek viszonylatban egy iskolatípus-fokozat eltérés volt megfigyelhető, habár sokan félbemaradt tanulmányokról számoltak be, de látható volt, hogy a megkezdett pálya valamelyest (terv szerint legalábbis) feljebb ível, mint az apáé.

A foglalkozási mobilitást tekintve az intergenerációs mobilitás felfelé irányul, azonban ez is párosul egyfajta esztétikai-egzisztenciális elégedetlenséggel, amelyre a társadalmi berendezkedés zárt, immobil volta adhat magyarázatot és az egyetlen kitörési utat az elvándorlás jelenti a számukra (ld. *A menekültek mobilitási stratégiája* c. fejezet).

„Amikor elköltöztem otthonról, úgy éreztem, nekem nem elég az, ami otthon van, s ha ott maradok, soha nem jutok előre. Volt mindenünk, de akartam többet. Akartam, hogy érezzem, én vagyok a felelős és az én kötelességem eltartani a családot. Most azt mondom, hogy nem tudtam kivárni, míg én leszek a családfő, (...) mert a főiskolán más tapasztalatokat szereztem. Ha a tanító nem küld továbbtanulni, most én is otthon gazdálkodok, talán. De Allah megírta, el kellett jönnöm. Nem volt megállás. Most itt vagyok. Eleget szenvedtem azért, hogy itt már jó életem legyen. Otthon jobb volt, otthon tudtam használni a diplomámat. Nekem volt először a családban, s ez büszkeséggel töltött el. Néha még anyámat is megsértettem... amikor mondjuk nem tudott nekem valamit elolvasni rendesen. Azt akarom, hogy a gyerekeim ne így nőjenek fel.” (Kawaja, pakisztáni férfi)

Azt, hogy a migráció a várakozásoknak megfelelő eredményt hozza-e a menekültek számára, alább láthatjuk. (A kérelmező, befogadott, oltalmazott és menekült státuszúak természetesen más-más lehetőséggel bírnak.)

A befogadottak státusza lehetővé teszi a befogadó országban való tartózkodást, meghatározott ideig – ez általában két év. Ez idő alatt, ha munkát kívánnak találni, adminisztrációs nehézségekkel kell szembenézniük: a jogi szabályozás értelmében úgy vállalhatnak munkát, ha a munkáltató adatlapokat tölt ki, személyesen kéri az engedélyt a menekült számára több hivatalban. Ugyanakkor a menekültek iskolai végzettséget igazoló papírok nélkül érkeznek, s ha hamis személyazonosságot választanak, a későbbiekben sem tudják végzettségüket az otthonról kapott papírokkal igazolni. Továbbá a nyelvi nehézségek is gátolják a munkavállalásban. Elhelyezkedni a végzettséget nem igénylő területeken tudnak (konyhai kisegítő, plakátragasztó, építkezéseken segéderő stb.), s mivel a munkaadó ritkán vállal többlet adminisztrációt egy ’szakkepzetlen’ munkaerőért – inkább választ másvalakit, vagy gyakran feketén dolgoztat.

A foglalkozási hierarchiában lefelé mozdulnak, süllyednek az otthoni státuszhoz és az apa státuszához viszonyítva is. A diák vagy szellemi beosztott foglalkozásokból olyan munkahelyre csöppennek, ahol legtöbbször monoton munkát végeznek vagy nyers fizikai erőt kíván a munkafolyamat.

A menekültstátusszal rendelkezők jobb helyzetben vannak a tekintetben, hogy a munkaadónak nem jelentenek nagyobb terhet az adminisztráció tekintetében, mint más munkavállalók. Ugyanakkor szakképesítés nélkül, idegenként, nyelvismeret hiányában nehezen találnak munkát. Ebben nem különböznek a befogadott (az új definíció szerint az oltalmazott) munkavállalási helyzetétől.

Azok közül, akik huzamosan itt maradnak, egy kis hányad önálló vállalkozásba kezd, s otthoni termékeket forgalmaz (textiláru, fűszerek, fémáruk stb.) vagy éttermet nyit – státuszaik magasabbak, mint otthon voltak, vagy ugyanazzal foglalkoznak. Mások ezen vállalkozóknál kapnak munkát – származási országtól függően egy-egy helyre koncentrálódnak. Utóbbiak státusza a szakképzetlen, betanított munkásokéval egyenlő, így ez is lefelé való mozdulásnak tekinthető.

Azok, akik sikeresen működtetik vállalkozásaikat, stagnálást vagy enyhe emelkedést érzékelnek, de az értelmezést itt az nehezíti, hogy az itt élő honfitársaikhoz viszonyítható a presztízszük, mert valamelyest, látjuk majd, elkülönülve élnek másoktól.

• *A foglalkozás presztízse és a mobilitás szubjektív érzékelése*

Míg az otthoni foglalkozásuk presztízsről sokan meglegedetten számolnak be (retrospektíve megfelelőnek tűnik biztosan), elkeseredetten konstatálják, hogy nem jutnak megfelelő munkához; kirekesztéssel, xenofóbiával, rasszizmussal vádolják meg a befogadó országot. Többségük alacsony presztízszű munkát tud vállalni, vagy munkanélküli.

A foglalkozások presztízse nem feltétlenül ekvivalens az otthonival, hiszen a presztízsz értékét a körülvevő társadalom határozza meg, s emiatt egy foglalkozási csoport megfeleltetése egy hasonlóval a kibocsátó országban, kontextuális értelmezést kíván. Azt azonban kijelenthetjük, hogy amíg a tanultabb menekültek is kétkezi, nehéz munkát végeznek, addig a foglalkozás presztízisében való elmozdulás nem mondható pozitívnak. A mobilitás szubjektív értékelése a foglalkozás tekintetében negatív, a csalódottság, elégedetlenség kifejezéseivel jellemzik.

„Amikor itt elmegyek dolgozni [mezőgazdasági segédmunkára], akkor tudom, hogy nem kapok sok pénzt, de az embereknek nem is fontos, amit csinállok. Nálunk mindenkit megbecsülnek, mert ha valaki csinál valamit, annak tisztelete van, azt se neked kell megcsinálni, attól neked jut rizs vagy bármi, mert valaki megtermeli. Meg ha elmegyek otthon dolgozni, akkor a munkaadó is odafigyel rám. Itt ez nincs meg. Nem csak mert idegen vagyok, hanem látom, hogy a többiek szegénylik vagy nem is szegénylik, csak tudják, hogy ez itt semmi.” (Zulmai, afgán)

„Otthon én segédlevéltáros voltam. Ezt tanultam és szerettem. Megbecsülték a munkám, a munkahelyen is, meg a környéken lakók is. Azt gondoltam, hogy ha eljövök Európába, akkor tudom használni a diplomám. Azt gondoltam, amikor ide érkeztem [Magyarországra], hogy legalább értékes lesz az, hogy anyanyelvi szinten beszélek franciául, mert itt nem sokan beszélnek franciát, s esetleg tudok jó állást találni. Beszélek angolul is és már magyarul is *kicsi*. Most mosogatok. Éjszakai

mosogató vagyok. Nézd a kezem! És télen nem tudtam kabátot venni...” (Kouadio, elefántcsontparti férfi)

• *Az iskolai végzettség és a foglalkozás*

Az iskolai végzettség és a foglalkozás, valamint a társadalmi státusz összefüggése a társadalomtudományi gondolkodásban régóta megjelent probléma. Az iskolai végzettség által megszerezhető társadalmi tőkéket jelenthetnek, melyek a foglalkozás megszerzésével anyagi tőkére konvertálhatók, továbbá (mindkettő) befolyásolja a társadalmi presztízst is (vö. Bourdieu, 1978. 71, a konverzióról ld. még Letenyei, 1999. 115). A mobilitáskutatók számára az apa és gyermek iskolai végzettsége, foglalkozása, valamint a gyermek végzettsége és a foglalkozási hierarchiában való előrehaladása (emelkedése és süllyedése) vált fontossá (Róbert, 1986; Ghatak – Sassoon, 2001. 3-5; Krichel – Levine, 2001. 49-51).

E mobilitási csatorna vizsgálata az elvándorlás előtti és utáni státusz vizsgálatában is szerepet játszik, feltételezve azt, hogy a különböző iskolai végzettségeket értelmezni tudjuk, hozzátéve a vallási oktatásban való részvételt¹¹, s hogy a foglalkozás kategorizálása is lehet nagyléptékű, lehetővé tehetjük az országok közötti összehasonlítást.

Az otthoni foglalkozás, ha nem is az iskolai végzettséggel azonos, az interjúalanyok narratíváiból kitűnik, hogy ahhoz megfelelő.

Az élettörténet interjúkat alapul véve¹², az otthoni valamint a migráció folyamán bekövetkezett iskolai végzettség és foglalkozás szempontú mobilitás a következőképpen interpretálható.

- Az alacsony (kevesebb mint 8 általános) iskolai végzettséget odahaza nem, de itt stigmatizálónak érzik, amellet, hogy a végzettségtől függetlenül ilyen végzettség igénylő munkát érhetnek el – az első időszakban mindenképp.
- A magasabb iskolai végzettség nem érvényesíthető a magyar munkaerőpiacon, még akkor sem, ha a végzettséget igazoló iratokkal rendelkeznek. E helyekre inkább magyart, de legalább magyarul jól beszélő munkavállalót kívánnak felvenni, de érkezésükkor, s az azt követő években sok nyelvismeretet vállalhatnak magukénak, de a magyart nem. (Colic-Peisker és Tilbury (2007) is megjegyzi, hogy a magasan kvalifikáltak foglalkozási státuszt vesztenek, amit csak felerősít az „afrikaiság és muszlimság”.)

¹¹ A vallási oktatásban való részvétel nem közvetlenül segíti az álláshoz jutást: amellet, hogy esetenként kapcsolatépítő lehet a vallási közösségben való részvétel, elsősorban a társaság, a kommunikációs és logikai, önkifejező készségek fejlettebbeknek tűnnek azoknál, akik vallási oktatásban vettek részt, de ennek magyarázatára itt most nem térnék ki.

¹² Itt nem tekintem a töredékes interjúkat, melyeknél nem minden adat áll rendelkezésre, vagy nem tekinthető megbízhatónak.

- A vallási iskolai végzettség (imam, molla, protestáns segédlelkész végzettség) nem konvertálható a magyar körülmények közé. Az elégedetlenség érzését csökkenti, hogy – elsősorban a muszlimok – tisztában vannak azzal, hogy e szempontból jelentősen különbözik az otthonitól a magyar világ, s elfogadják e szempontot. Az elégedetlenség érzését azonban növeli, hogy e végzettség magas társadalmi presztízst jelentett a hazájukban, s ezt nemhogy a magyar társadalom felől, de sokszor a diaszpórán belül sem tudják érvényesíteni (itt szubszaharai muszlimokra gondolhatunk elsősorban). Az elégedetlenség fogalmával nehezen körvonalazható, de a presztízsvesztés mégis diszkomfortérzetet jelent.
- Egyéb gondok is felmerülhetnek. Egyes iskolai végzettségek (a vallásiakon kívül) nehezen értelmezhetők a magyar munkaadók számára (pl. újságkihordó). Mások pedig a helyi viszonyokra való átültetés – elismerés és az ismeretek alkalmazhatósága – kérdését vetik fel (pl. etióp tanári főiskolai végzettség, pakisztáni jogász végzettség, elefántcsontparti levéltáros(segéd) végzettség). A munkatapasztalatok nem igazolhatóak, ha ez szükséges, de sokan (fiatalok) nem is rendelkeznek kellő tapasztalattal.

A nyelvtudás a magyar nyelvismeret elsajátítása után kedvező szempont lehet a foglalkoztatásban, de addig nincs szignifikáns közvetlen hatása, csak közvetett, amely a nyelvtanulási, a tanulási képességben, az eltérő kulturális jelenségek megértésében jelenik meg. „Az iskolai végzettséggel egyenes arányban nő annak valószínűsége, hogy valaki beszél idegen nyelven” – írja Kováts (2003. 191). Lehet, az eltérő minta és az eltérő kutatási módszer miatt, ezzel nem értek egyet. Sokan, akik hazájukban különféle nyelvi csoportokhoz közel éltek, soknyelvű területen nevelkedtek, vagy a migráció során hosszabb időt töltöttek egy vagy több országban, több nyelvet is beszélnek. Ezek többsége lehet, hogy nem világnyelv (pl. szuahéli, tigre, oromo, pidgin, kreol, pastu, stb.), de a nyelvtanulás rutinját, s a fentebbiekben érzékeltetett készségeket hozhatja magával. A nyugat-afrikaiak többsége az anyanyelvén kívül még francia és/vagy angol nyelvet, valamint legalább egy szomszédos etnikai csoport nyelvét beszél, értik. A nyugat-afrikai muszlimok általában nem, de a muszlimok többsége ért és/vagy beszél arabul. Ezenfelül, ha korábban nem is, az angolt, illetve annak sajtószerű változatát a táborban elsajátítják. Ez a tábori angol elégséges az alapvető kommunikációra, de a munkavállalást nem minden esetben könnyíti meg¹³.

A menekültek iskolai végzettségüknek többnyire megfelelő munkát vállaltak Otthon, majd pedig menekülteként többségük kénytelen volt lefelé elmozdulni. Azok, akik végzettségüknek megfelelő vagy annál jobb munkát végeznek, hosszú ideje (megközelítőleg 15-20 éve) élnek hazánkban. Ebből következik, hogy a lefelé való elmozdulást nem szabad általánosítani, az idő dimenzióját szem előtt kell tartani; célszerű, ha a kutatást longitudinális panelvizsgálattá fejlesztjük. A terepmunkám során kevés olyan esettel találkoztam, amelyekben lehetőség lett volna,

¹³ Ez szintén egy olyan vonatkozás, melyre ezen írásban nem térek ki, hiszen önálló nyelvészeti tanulmányt érdemelne.

hogy a menekült vagy befogadott státusz megszerzésekor – akár retrospektíve –, valamint évekkel az után is meg tudjam vizsgálni a mobilitás kérdéseit. E kevés menekült interjúja alapján úgy vélem, hogy a mobilitás és a kapcsolatháló vizsgálata szükséges az élettörténet több pontján, s azt is, hogy pl. a pár hónapja státuszos mobilitási mutatói, illetve kapcsolathálója, integrációja csak trendet jelez, néhány év múlva – amikor a menekült traumatizált gubójából talpra áll, s úm. kifejtett pillangóvá lesz – érdemes visszatérni.

A táboron kívüli munkavállalás segíti a társadalomhoz való integrálódást. Azonban amikor etnikai csoportokon belüli munkavállalásról beszélünk, az ahhoz való integrálódást segíti, de az azt körülvevő társadalomhoz valót nem. A táboron belüli foglalkoztatás, amely pályázati pénzen valósul meg, s levásárolható összeget jelent a menekült számára, nem segíti a befogadó ország társadalmához való integrálódást, de a munka, mint elfoglaltság sokat jelent a számukra. A megvásárolt javak (feltöltő kártya, dohányáru, ruha, stb.) elcserélhetők és eladhatók, ezáltal a tábori presztízshierarchiában lehet magasabbra jutni. (A javak eladása és a település lakóival való kapcsolatról ld. Berencsi 1996. 21)

A jövedelem

A jövedelem csak egyetlen dimenziója az anyagi előrejutást mérő mutatónak. Ugyanakkor esetünkben ez az egyetlen, amely rendelkezésre áll. A minimálbér, amelyért dolgoznak, vagy a táboron belüli munka javadalmazása (7-40 ezer forint) és az otthonról vagy a nyugaton élő rokonoktól érkező anyagi támogatás teszi ki azt az összeget, amelyből a táborban élőknek fedezniük kell szükségleteiket. Megjegyzendő, hogy lakbérre, napi háromszori étkezésre, tisztálkodó és tisztítószerekre nem kell költeniük, tehát ez az összeg a személyes szükségleteiket elégíti ki, nagyobb összeg esetén a jövő megalapozását.

Emellett féllegális és illegális tevékenységekből adódó jövedelmeik vannak, illetve vannak menekültek, akik semmiféle jövedelemforrással nem rendelkeznek. S ez mind a táboron belüli, mindpedig a táboron kívüli jövedelmeiket jellemzi.

Ha a legális jövedelemszerző tevékenységet nézzük, e dimenzióban is lefelé való elmozdulást látunk. Azok, akik az otthoni jövedelmüket is bevallották, s itt nem folytatnak vállalkozást, e csatornán is süllyednek. Az otthoni jövedelem átszámolva 59 ezer és 169 ezer forint között mozog, míg az itt, legálisan megszerzhető jövedelem átlag 52 ezer. A magasabb jövedelem azokra vonatkozik, akik állami vagy piaci szférában dolgoztak, de a gazdálkodók esetében nem mérhető. Emellett ezen adatok megbízhatósága alacsony.

A jövedelem egy része – szubjektívfüggő mértékben – féllegális, illegális. Jelentős hányada feketemunkából származik – ez jelenti az állandó jövedelmet, jövedelem-kiegészítést. Más része a tehetősebb honfitársak, menekültek pénzének információra való cseréje kapcsán kerül a bevételek közé. A vissza nem fizetett kölcsönök, támogatások (az utazás költségeitől kezdve apróbb-nagyobb kölcsönök) hozadéka csak rövid távon pozitív, nemritkán tettekig fajuló konfliktushoz,

de legalább egymás presztízsének rombolására irányuló pletykálkodásig vezet. Az apróbb adásvételek bevételei, a más országban élők információval való ellátása nem jár ilyen konfliktusokkal, mint az sem, hogy időnként a muszlimok támogatást kapnak a mecseteken keresztül (általában szaudi és Öböl-térségből származó) támogatás formájában. Pénzben nem fejezhető ki az egymás kölcsönös vendégüллátása – függően attól, hogy kinek van pénze –, a mecsetekben, keresztény közösségekben való étkezés, adományok elfogadása, amelyek áthidaló megoldást jelentenek a pénztelen időszakokban.

A jövedelem egy jelentős része a létfenntartási költségekre megy el, amelyen könnyít, hogy sokszor többen laknak együtt, s osztoznak a költségeken. A kapcsolattartás az otthonmaradottakkal, illetve a máshelyütt diaszpórában élőkkel – telefonkártya, internet és nagyon ritkán hagyományos levél formájában – valamint az otthoni családtagok támogatása olyan pluszterhek, amelyet igyekeznek felvállalni két oknál fogva. Egyik oka, hogy igényük van a kapcsolatra, másik ok pedig, hogy ezáltal tudják az otthoni presztízst megőrizni.

E fentebb jelzett jövedelemszerzés és –felhasználás mobilitási vonatkozásai a kapcsolatok használata révén is interpretálható. A térbeli mobilitásról már szoltam, itt annyiban egészíteném ki, hogy a továbbutazás is gyakran e jövedelmek és a kapcsolatok felhasználása révén valósul meg. A társadalmi térben való mobilitás intenciójával történik a jövedelemszerzés legtöbb formája, de valójában a létfenntartás költségeire, a kapcsolattartásra fordítódnak. A jövedelemszerzés érdekében, legyen ez egy munkajövedelemhez, egy kölcsönhöz, egy támogatáshoz való hozzáférés, kapcsolatokat aktivizálnak, amely egy kisebb befektetést jelent általában, a megtérülés reményével. Így például néhány napi munkajövedelem telefonálási, utazási és kávé költségre való fordítása a bizalomépítést, az anyagi stabilitást fejezi ki, miközben a kapcsolat erősödik, s talán pénzformában érvényesíthető lesz – gondolják. A kapcsolatok sűrűsége, nagy száma növeli az esélyét, hogy ilyen módon jövedelemhez lehet jutni, s a státuszt fenn lehet tartani.

Ez azt is jelenti egyben, hogy a jövedelem a státuszfenntartásra, illetve az otthoni státuszmegőrzésre fordítódik az első néhány évben, mindaddig, amíg egy olyan stabil kapcsolat nem jön létre, amely nagyobb befektetést, üzlettársi meghívást nem hív életre, amely már a mobilitás szempontjából előremutató lenne (lehet).

A menekültek inter- és intragenerációs mobilitása

Az életútinterjúkból a menekültek családjára, önmagukra vonatkozó retrospektív adatok, valamint a jelenlegi adataik alapján az inter- és intragenerációs mobilitások váza, annak attribútumai plasztikusan megjelenik. A kibocsátó országban az inter- és intragenerációs mobilitás egyértelműen, értelmezési nehézségeket nem okozva következik be, de amikor a hazájukat hátrahagyva egy új országban kezdenek új életet, megszakad a folyamat. A származás, a korábbi státuszuk másképp befolyásolják az új státusz kialakítását. Az etnikai származás befolyásolja a menekültstá-

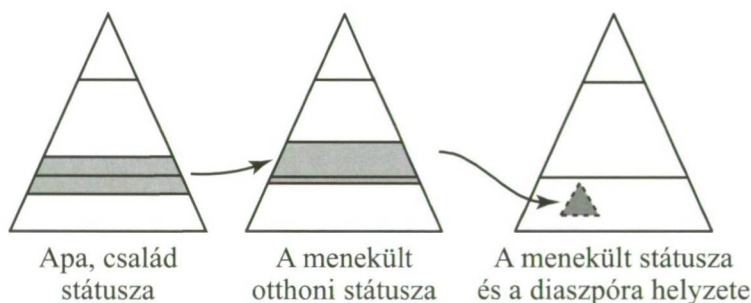
tusz megszerzését és befolyásolja az integrációt is. Azok a menekültek, akiknek a hazájából többen élnek a befogadó országban, könnyebben integrálódnak (pl. nigériai, afgán, pakisztáni menekültek), mint azok, akik kisszámú közösséget találnak (pl. szomálik [korábban], ugandaiak, elefántcsontpartiak).

Az iskolai végzettség jelentéktelen befolyással van az új státuszra, de az élettapasztalat, az érdekérvényesítés képessége jelentős, pozitív hatással van.

A menekültként érkezők intragenerációs mobilitása megszakad, törésvonal keletkezik benne, s egy alacsonyabb státuszról indul újra a mobilitásának íve. Ha a mobilitási csatornákat együttesen tekintjük, azt láthatjuk, hogy konzisztens lefelé való elmozdulás látható az otthoni és a befogadó országai státusz között. (A területi mobilitást és a foglalkozási mobilitást tekintve csak, erős inkonzisztenciát lehetne kimutatni, hiszen a területi mobilitás csatornájában pozitív változás, míg a foglalkozási csatornában süllyedés tapasztalható.)

Az alábbi ábra azt kívánja szemléltetni, hogy az apához képest a gyermek enyhén felfelé mozdult a társadalmi hierarchia piramisában. Az apák társadalmi státusza az alsó középosztály és az alsó társadalmi réteg felső részére orientálódik, míg a menekült otthoni státusza ettől egy kicsit feljebb található.

A menekültek inter- és intragenerációs mobilitásának modellje

A menekültek többsége lefelé mozdul el, de nem fog át egy teljes réteget, ugyanakkor hierarchizált képet mutat. A befogadó ország társadalmán belül egy szegregált, de nem teljesen zárt struktúrát alkot, amely többségében ugyan az alsó társadalmi rétegben lelhető fel, de pontszerűen szétszóródva máshol is. A belső hierarchia csúcsán a régebben érkezettek, a nem menekültként érkezettek, a vállalkozók, a tapasztalat és tudás birtokosai vannak, s lefelé szélesedő hierarchikus struktúrát alkot.

Hoffmann-Nowotny szerint (idézi Cseresnyés 2005. 222) a migráció során a befogadó ország társadalmi struktúrája alá rétegződnek a beáramló csoportok. Azonban az empirikus munka és a szakirodalom alapján azt mondhatjuk, hogy a migráns csoportok nem alárétegződnek a társadalomnak, hanem apró, fragmentált csoportokat alkotnak, amelyek etnikailag/vallásilag meghatározottak és hierarchizáltak. Ezen csoportok a társadalmon belül vannak, azzal kapcsolatban (társas és gazda-

sági kapcsolatban) állnak. A kívülállásuk kulturálisan meghatározott/befolyásolt, de a befogadó országgal reflexív kapcsolatban állnak.

A migráció és a mobilitás

A növekvő fejlődés irányába mozduló migrációs hatás a befogadó országok társadalmi struktúráját, munkaerőpiacát befolyásolja. A társadalmi struktúrában foglal helyet, miközben a munkaerőpiaci lehetőségeket és annak nyitottságát próbálja kihasználni. A munkaerőpiaci nyitottság lehetővé teszi a státuszmegszerzést, amely újabb migránsok érkezését vetíti előre. Ha a kereslet csökken, a mobilitási csatorna beszűkül és társadalmi konfliktusokhoz vezet.

A társadalmi konfliktusok kifejlődését az is segíti, hogy ahogyan azt láthattuk a 6. ábrán, egy viszonylag szegregált hierarchia ékelődik a társadalmi struktúrába, amely (akármelyik, általam vizsgált csoportot tekintve is) különbözik az őt körülvevőtől (a szegregációból következő egyenlőtlenségről ld. Caldeira, 1999. 102-105). A muszlimok a tradicionális szerkezetek, vallási szabályok megőrzése mellett integrálódnak és szegregálódnak egyszerre – ismertebb példák sorát lehet említeni Nyugat-Európából, de Magyarországon is így van. A mintegy ezer fős budapesti pakisztáni közösség elkülönülve, mintegy rejtve marad a szemlélő előtt, csakúgy mint a még ennél is nagyobb szír, marokkói – vagy együttesen a maghrebi araboknak nevezett – közösségek. (Az afgánok elkülönüléséről ld. Marton (2000) tanulmányát, az afrikai bevándorlók „beilleszkedéséről” Olomoofo (2000) tanulmányát)

A már említett Hoffmann-Nowotny 1973-as tanulmánya a migránsok és a helyi népesség eltérő mobilitását és az ellenőrizhetetlen társadalmi változást említi. Ez utóbbi publicitása a konfliktusok mentén jelenik meg, a multikulturális megközelítések ezt toleránsabban látják (Schiffauer, 2004). Az eltérő mobilitás attribútumai fentebb részletezésre kerültek, kivétel a migráns hálózatok szerepe a mobilitásban, amely a menekültek mobilitási stratégia-tervezésekor is megjelenik, s valós szerephez jut a beilleszkedés, az új élet megkezdésekor, a státuszmegszerzés és státusz-megtartás folyamataiban (vö. a gyenge kötések erejéről Granovetter, 1991).

A tőkekonverzió esélyei

A tőkekonverzió, amely a gazdasági – társadalmi – kulturális tőkék átváltását és átválthatóságát jelöli, fontos szempont a menekültek mobilitási esélyegyenlőségének vizsgálatakor. Láttuk, az iskolai végzettségük nem váltható át gazdasági tőkére, a migráns hálózatokból fakadó társadalmi tőke azonban igen. Ennek megszerzését a tágran értelmezett (etnikai) hovatartozás, származás¹⁴ és az érdekérvényesítő képesség teszi lehetővé (vö. Sik, 1992). A társadalmi tőke kiemelten fontos a számukra, a migráció „olyan élethelyzeteket hozott létre, amelyekben megnövekedett az

¹⁴ A szomszédos országokból érkezettekre vonatkozóan is megállapították, hogy „a bevándorlók társadalmi integrációját tekintve [...] társas kapcsolataik gazdagsága ellenére elsősorban az azonos származási hely alapján szerveződő kapcsolathálókat jelentik a szolidaritás és a kölcsönös segítségnyújtás alapját.” (Gödri – Tóth, 2004. 438)

interperszonális kapcsolatok jelentősége, illetve nagyobb mértékben mobilizálta a meglévő kapcsolatokat” (Gödri – Tóth, 2004. 434). A gazdasági tőke birtoklása, objektíve és a presztízsjavak birtoklásának szubjektív megközelítésében, a diaszpórábeli illetve a transznacionális presztízis értékelésében, jól körvonalazza, hogy ezen tőke átváltható társadalmi tőkévé. A gazdasági tőke növekedésével a diaszpórábeli elismertség növekszik, s a patrónusszerepre való látens felkérések száma növekszik, az egyén szerepe megnövekszik a csoporton belül.

„Tőlem mindenki kap valamit, van ez a kis boltom, igaz most akarok váltani, de tudják, hogy hozzám jöhetnek. Én segítek, ha tudok. Sokaknak segítek. Persze ez csak azt is [jelent]: fordítok nekik vagy elintézek valamit. De inkább elviszem, hogy tudja, hogyan kell valamit megcsinálni. Most is jött egy kurd srác, mondja, hogy mindenki azt mondja, hogy majd én megmondom, hogy mit csináljon. Ez nekem jól esik. Ezért meg is csinálom, amit lehet. De tudod, sokan pénzért jönnek. Ha olyan [rendes, becsületes], akkor nem baj.” (Ali, kurd)

„Most majd hazajövök [Magyarországra, Hollandiából], van egy kis pénzem, megpróbálok itt folytatni az üzletet, s találtam itt pár testvéremet [iszlámiban testvér], akikben megbízok, ők is kerestek már, s besegítenek az üzletbe, s ha már jól megy, akkor majd továbblépnek. Itt jó, mert itt mindenki ismer, azok is, akik azután jöttek, hogy én elutaztam.” (Sharmarke, szomáli)

Eredendően nagyon sokan azzal a szándékkal érkeznek, hogy a megszerzett jövedelem és lehetőségek tekintetében folytatják tanulmányaikat, azonban – egyenlőre – úgy tűnik, hogy a jövedelmek sem, de az oktatási rendszer sem alkalmas arra, hogy ezen intenció megvalósulását segítsék. A gazdasági tőke ego-t érintő konverziója kulturális tőkévé, elhanyagolható szempont, de a következő generáció oktatására, az otthonmaradott fiatal (közvetlen) rokonok oktatására hajlandók pénzt áldozni.

A tőkebefektetés, amelyet a menekült és családja tesz, hogy az embercsempészek révén Európába jusson, magas kockázatú, hiszen nagyon sokan nem érnek célba, illetve visszafordítják őket. A személyes biztonság, a kényelem, a jövedelem, a kapcsolatok elvesztése kockázattal jár (Tilly, 2001. 92). A 700-900 ezer forintnyi útiköltséget befektetésnek tekintik¹⁵, amely a jövőben megtérül. A megérkezésükkor többségük nincstelen, s kevesen vannak azok, akiknek a családja további támogatást tud nyújtani, így a menekült csak a társas kapcsolatainak átválthatóságában bízhat. A hosszú ideje hazánkban élő menekültek sok év munkájával teremtenek olyan egzisztenciát, amikor a megtérülést szubjektíve észlelik. Így rövid távon a befektetés (a kapcsolatok befektetéseinek) megtérülése nem, közép-hosszú távon, vagy méginkább sok évvel később érezhető pozitív hozadéka. Igaz, a képet árnyalja, hogy a menekült, az érkezése utáni kezdeti időszakról kezdődően potenciális hírforrás illetve patrónus, amely elvi szinten aktivizálható.

¹⁵ Azt, hogy ennek a költség és haszon vonatkozásait értelmezzük, Jiménez (2007) ajánlása szerint a gazdasági megfontolások mellett figyelembe kell vennünk a társadalmi-kulturális megfontolásokat, amelyek strukturálják a költség-haszon érzetét.

A tőkekonverzió a befogadó társadalom szövetében, de mégis külön világban élő diaszpórákon¹⁶ belül könnyebben megvalósulhat, mert a hasonló kulturális minták, a bizalom lehetőséget teremt arra, hogy az otthoni készségek érvényesülni tudjanak: a nyelvtudás (elsősorban az angol és az arab, valamint a pastu nyelvek azok, amelyek számításba jöhetnek), a muszlim üzletmenet ismerete (a muszlimok között, természetesen), a vallás ismerete (ez is inkább a muszlim közösségen belül konvertálható). Mivel nem minden diaszpóra erős, az individuumok transznacionális és multiplex kapcsolatokat kell, hogy kiépítsenek, s ha definiálni tudják, hogy melyek azok a hasonlóságok, amelyek megteremtik a komunitást, a kulturális és társadalmi tőke átválthatóvá válik gazdasági tőkévé. Álljon itt három rövid példa.

- Asim pakisztáni férfi a budapesti térben nehezen talált munkát, s amíg magyar vállalkozótól vállalkozóig került, pakisztániak, afgánok (s általában muszlimok) között építette kapcsolatait, míg megismerkedett egy indiai étteremtulajdonossal, akivel kasmíri identitáson tudott osztozni – jelenlétében nem beszélt a kasmíri területekért folytatott fegyveres konfliktusokról –, s így a barátság mellett munkakapcsolatra is szert tudott tenni, több mint három éve áll az étterem alkalmazásában. Ráadásul ez a kapcsolat további társadalmi tőkét is hozott Asim számára, tolmácsot, az urdu irodalom ismerőit, további indiaiak felé irányuló kapcsolatokat.
- Kouadio elefántcsontparti férfi, amikor a békéscsabai befogadóállomásról Budapestre került, már ismert számos afrikai férfit, köztük nyugat-afrikaiakat is. Különösen nyitott volt mindennemű homogén vagy heterogén kapcsolat kiépítésére, de ezek nem vezettek munkához, gazdasági tőkéhez. Kiválóan játszik több afrikai ütőshangszeren, s így először egy olyan közösségbe invitálták, akik együtt doboltak aluljárókban – ez lett a legfontosabb anyagi forrása, de ez a közösség volt az, amelynek személyes kapcsolatait felhasználva tudott munkát szerezni, s amely révén eljutott egy együttesbe is, s így pluszjövedelemhez. Elmondása szerint a nyugat-afrikai kultúrák hasonlósága az, amely ebben segítette. Elemző nézőpontból az is látszik, hogy a nyugat-afrikai diaszpórák egymás között átjárhatóak, így az azokban fellelhető kapcsolati tőkét aktiválhatja bárki, aki tagja valamelyik diaszpórának. Emellett magyarokkal is kiépített kapcsolatot, amely ha nem is járt közvetlen sikerrel a tőkekonverzióban, az interkulturális tapasztalatainak ilyen irányú fejlesztését segítette elő, amely a befogadó társadalom felé való kapcsolódást segítette.
- Faarax szomáli férfi, hazájában háfid ul-Korán sejk¹⁷ volt, ismeretei azonban nem kompatibilisek a magyar oktatási rendszerben. A mecsetekben először – másokhoz hasonlóan – nem jutott elismeréshez, aminek azon mecsetek arab-orientáltsága, s diszkriminációja is oka volt, ahogy a szomálik mondták. A ha-

¹⁶ Itt most kifejezetten hangsúlyt kívánok fektetni arra, hogy az általam vizsgált diaszpórákon belüli világról van szó.

¹⁷ Háfid ul-Korán sejk: a Koránt betéve tudó és értelmezésére képes, a Hadiszokat, a sariát ismerő és oktató egyén.

sonlóság elvén vezethető végig az a kapcsolatrendszer, amely ezt a helyzetet megváltoztatta: a szudáni muszlimokkal ápolta kapcsolata volt az első lépés – ők inkább elismertek, de a szomálikat egyenlőnek kezelik, a szubszaharai attribútumok nem zavarják őket, s az sem, hogy a szomálik többsége nem teszi le a voksát egy-egy jogi iskola mellett. A nyugat-afrikai muszlimokat sem zavarták ezen jellegzetességek, de jó partnernek tekintették, ha az iszlám ismeretében kívántak fejlődni. Így a nyugat-afrikaiak részben rajta keresztül kezdtek az egyik mecsethez kötődni. A szudáni férfi elismerése és az, hogy a nyugat-afrikaiak között *da'waht*¹⁸ gyakorolt, valamint a növekvő számú szomáli közösség elismerése kivívta a mecset elismerését is, a kapcsolati tőke először társadalmi tőkévé konvertálódott, elismerték sejkhként, majd amikor e pozíció lett a fő elfoglaltsága, anyagilag is megtérült (azaz gazdasági tőkévé kovácsolódott). Ehhez az arab és az angol nyelv ismerete és kapcsolatépítő készsége is kellett.

Azt láttam tehát, hogy a tőkekonverzió esélye növekszik, ha a menekült egyén heterogén/transznacionális kapcsolatokat ápol, ha a kapcsolatok multiplexitását növelni tudja, ha etnikai, kulturális vagy vallási hasonlóságokra tud referálni.

A befogadó társadalom tagjaival való konverzió ez utóbbi nélkül kénytelen megvalósulni, de ezt nemcsak a bizalom hiánya, amely egy in-group szituációban szinte adott vagy a nyelvi akadályok, hanem a társadalmi és kulturális sajátságok is korlátozzák.

A tőkekonverzió korlátaiként tételezhető, hogy a kapcsolatok hiányában lényegében egyetlen tőke sem konvertálható, a menekültek körében úgy tapasztaltam, hogy mindennemű konverzióknak vannak kapcsolati vonatkozásai: a társadalmi tőke kapcsolatorientált, a gazdasági tőke társadalomba (kapcsolathálóba) ágyazott. A kapcsolati hiányok további szerepét illetően érdemes visszagondolnunk arra, hogy a kapcsolati hiányok és a kapcsolati kudarcok következtében korlátozott kapcsolatépítési készségek a tőkekonverzió esélyét is csökkentik.

A tőkekonverzió további *etikus* szemléletű magyarázataként felmerül az is, hogy a diaszpóra és a befogadó társadalom két olyan elkülönült mező, amelyben mások a tétetek, mások a kapcsolatépítési hagyományok és szokások, s így a kapcsolatokon keresztül, a különböző (belső és külsőnek tekintett) célok elérése két külön utat feltételez. S ez egyben azt is jelenti, hogy két külön út vezet a sikeres neointegrációhoz, a neointegráción belüli sikerhez, a sikeres konverziókhöz.

A státuszmegszerzés esélye

A státuszmegszerzés és –megtartás esélye jórészt a társas kapcsolatok működtetésén keresztül valósulhat meg, minthogy a kapcsolatok olyan információt tudnak átadni, amely munkát, pénzforrást jelenthet, illetve segítheti a menekültstátusz megszerzésében. Minél nagyobb a származási helyről érkezettek közössége, s minél inkább összetartó, az újonnan érkezettnek annál nagyobb esélye van infor-

¹⁸ Iszlámra hívás, az iszlám ismeretének terjesztése.

mációhoz, munkához, jövedelemhez jutni. Ugyanakkor a menekültstátusz megszerzésében ugyanez ellenirányú hatást eredményez – a nagy migráns populációjú nigériai, pakisztáni, afgán menekültek kisebb eséllyel szereznek státuszt, s ebben közrejátszik a származási ország és kultúra megítélése a Hivatal részéről.

A menekültstátusz nélkül viszont csak időleges eredményt nyújt bármilyen más státusz megszerzésére irányuló kísérlet.

Ennek ellenére azt mondhatjuk, hogy a hosszabb ideje (két vagy annál több éve) itt tartózkodók számára, ha nem szakítják meg utazással a státuszmegszerzés folyamatát, a munka, jövedelem, stabil életmód és elérhetőség négyese együttesen segíti a státuszszerezést, kiegészítve azzal, hogy a stabil életmód immanens része a vallással való aktív kapcsolat. E négyes szükségessége mind a transznacionális, mind a diaszpórán belüli, mindpedig a befogadó társadalmon belüli státusz megszerzésére irányuló törekvéseknél megfigyelhető.

A menekültek mobilitási stratégiája

Az elvándorlás stratégiája egy egzisztenciális válságból való kiútkeresésként értelmezhető, amely figyelembe veszi az alkalmazkodóképesség, a spontaneitás képességét, valamint egy reményteli terv része.

A menekültek mobilitási stratégiája az elinduláskor is az etnikai csoportokhoz való integrálódás tervén alapul, illetve egy szubjektív-irracionális elképzelésen, amely szerint Európában sok lehetőség és támogatás, jobb körülmények várnak rájuk. Elképzeléseik szerint jól fizetett munkájukból majd a hátramaradt családot támogatják, vagy a családot maguk után hozzák. A stratégia egy racionális döntéshozatali folyamat, amelybe tudtukon kívül irracionális elemeket kevernek. Isten/Allah támogatását magukénak tudják, bízván abban, hogy nem véletlenül jutottak el Európába, hanem Isten vigyáz rájuk.

Stratégiai elem a *nyelv* elsajátítása. Többségük már otthon angolul tanul, tanfolyamokon illetve barátoktól és filmekből. Ez azonban nem nagy mértékben járul hozzá a magyarországi integrációjukhoz, így itt magyarul is elkezdenek tanulni. A menekülttáborokban elsajátítják azon fontos kifejezéseket, amelyek a további stratégiákat segítik. Az imponáló mondatokat a tábori életük első szakaszában megtanulják. Majdpedig: az udvarláshoz¹⁹, kéréshez, visszautasításhoz²⁰ kapcsolódó szavakat.

További stratégiai elem a férfiak részéről az európai nővel való *házasság* létrehozása, melynek érdekében mind a táboron belül, mindpedig odahaza a kialakult sztereotíp képek megfelelő viselkedési mintákat sajátítanak el (öltözködés, udvarlás).

Emellett a muszlim férfiak igyekeznek *dekonstruálni a fatalista iszlám* képét, s megengedő, toleráns magatartást vesznek fel (ugyanakkor sokan maguk között pl. arab-fárszi-angol nyelvkeveréken kibeszélik és elutasítják az európai normákat és engedékenységet, valamint a „közönyösséget”).

¹⁹ Szép vagy. Szeretlek. Gyere te feleség lesz.

²⁰ Nem kérek. Nem szeretem. Nem akarom. Nem eszek disznó. Nem iszok sör. Nem kell keresztény új, én muszlim vagyok.

ÖSSZEGZÉS. A MOBILITÁSRÓL, ELÉGEDETTSÉGRŐL ÉS CSALÓDOTTÁGRÓL ÖSSZESEGÉBEN

A bemutatott összefüggések azt mutatják, hogy a menekült várakozásaival ellentétben a mobilitás több csatornáján lefelé való elmozdulás következik be, a tágabb környezete az, amely minőségileg jobb, nyugalmasabb, kiszámíthatóbb, de ez az egyén számára távoli marad. A mobilitási csatornák sajátosságai a saját etnikai csoportjához vezetnek, s annak hierarchiájában tud elsősorban előrelépni. A származása meghatározóbb, mint a teljesítménye, ez utóbbi kevésbé befolyásolja a felfelé való mobilitást.

A mobilitás kapcsán felmerülő elégedettséget vizsgálva azt tapasztaltam, hogy a csalódottság, elégedetlenség és a kirekesztettség érzete jelenik meg a narratívákban. Amennyiben az objektív tényeket tekintjük, azaz azt, hogy a mobilitási csatornákon az otthoni társadalmi státuszhoz képest lefelé való elmozdulást tapasztalnak, ez érthető. A képet az árnyalja, hogy a biztonság (úm. itt nincs háború, vélemény és szólásszabadság van²¹, stb.) pozitív töltetet ad a térbeli mobilitás eredményének. Igaz, hogy sokan úgy vélik, ha a célországba sikerült volna, vagy majd a nyugati diaszpórákba sikerül elérniük, akkor a mobilitás más csatornáin felfelé tudnak mozdulni, s így a biztonságosság szempontja neutralizálódik, hisz ez a biztonság azon helyeken is elérhető.

A neointegráció mobilitás-szemponútú vizsgálata nem nélkülözheti a kulturális megközelítéseket, amely a sikeresség és kudarc fogalmait is relativizálja, de fontos az is, hogy empátikus módon vizsgáljuk, hogy a menekültek mobilitása és annak szubjektív értékelése hogyan befolyásolja a neointegrációra való törekvést.

IRODALOM

- Berencsi Zs. (1996) Gazdasági stratégiák, belső hatalmi viszonyok egy menekült-táborban és hatásaik a tábor belső életére, külső kapcsolataira. In: Sik E. – Tóth J. (szerk.): *Táborlakók, diaszpórák, politikák*. Budapest: MTA PTI Nemzetközi Migráció Kutatócsoport. 21-29.
- Bourdieu, P. (1978) Rekonverziós stratégiák. In *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. Budapest: Gondolat Kiadó. 350-378.
- Caldeira, T. P. R. (1999) Fortified Enclaves: The New Urban Segregation. In: Low, S. M. (szerk.): *Theorizing the City. The New Urban Anthropology Reader*. New Brunswick – New Jersey – London: Rutgers University Press. 83-108.
- Colic-Peisker, V. – Tilbury, F. (2007) Integration into the Australian Labour Market: The Experience of Three „Visibly Different” Groups of Recently Arrived Refugees. *International Migration* 45(1). 59-85.

²¹ Habár nem tudnak élni a vélemény és szólásszabadsággal, mert azok a kontextusok, amelyek kihívást jelentettek számukra, itt nem léteznek vagy nem érvényesek.

- Cseresnyés F. (2005) *Migráció az ezredfordulón*. A népességmozgások társadalmi és politikai következményei Közép-Európában. Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
- Ghatak, S. – Sassoon, A. S. (szerk.) (2001) *Migration and Mobility*. The European Context. Hampshire – New York: Palgrave Publishers
- Gödri I. – Tóth P. P. (2004) Bevándorlók társadalmi helyzete. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi Ríport 2004*. Budapest: TÁRKI. 425-438.
- Granovetter, M. (1991) *A gyenge kötések ereje*. A hálózatelmélet felülvizsgálata. In: Angelusz R. – Tardos R. (szerk.): *Társadalmak rejtett hálózata*. Budapest: Magyar Közvéleménykutató Intézet.
- Jiménez, T. R. (2007) Weighing the Costs and Benefits of Mexican Immigration: The Mexican-American Perspective. *Social Science Quarterly* 88(3). 599-618.
- Kováts A. (2003) *Menekültek társadalmi beilleszkedése Magyarországon a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal adatai alapján*. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága számára készült tanulmány. Budapest: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet. http://www.mtaki.hu/docs/ter_es_terep_02/t_es_t_02_kovats_a_menekultek.pdf
- Krichel, Th. – Levine, P. (2001) The Economic Impact of Labour Mobility in an Enlarged European Union. In: Ghatak, S. – Sassoon, A. S. (szerk.): *Migration and Mobility*. The European Context. Hampshire – New York: Palgrave Publishers. 49-65.
- Letenyey L. (1999) A falusi társadalom rejtett kapcsolatai. In: Borsos E. – Csité A. – Letenyey L. (szerk.): *Rendszerváltozás után*. Falusi sorsforduló a Kárpát-medencében. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete – SZÁMALK Kiadó. 111-148.
- Lin, N. (1991) Társadalmi erőforrások és társadalmi mobilitás. A státuselérés strukturális elmélete. In: Angelusz R. – Tardos R. (szerk.): *Társadalmak rejtett hálózata*. Budapest: Magyar Közvéleménykutató Intézet.
- Marton, K. (2000) Mitől mások az afgánok? – Ahogy magyarországi afgán kamaszok és szüleik látják. In: Sik E. – Tóth J. (szerk.): *Diskurzusok a vándorlásról*. Budapest: MTA PTI Nemzetközi Migráció Kutatócsoport. 38-49.
- Nauck, B. – Yi, Chin-Chun (2007) *Intergenerational Relationships in Cross-Cultural Perspective: Fertility, Interaction and Support*. Introduction. *Current Sociology* 55(4). 475–486.
- Olomoofe, L. (2000) Egy fekete közösség létrejötte Budapesten? In: Sik E. – Tóth J. (szerk.): *Diskurzusok a vándorlásról*. Budapest: MTA PTI Nemzetközi Migráció Kutatócsoport. 50-59.
- Róbert P. (1986) *Származás és mobilitás*. Rétegződés-modell vizsgálat VII. Budapest: Társadalomtudományi Intézet.
- Schiffauer, W. (2004) Félelem a különbözőségtől. Új áramlatok a kultúr- és

- szociálantropológiában. In: Biczó G. (szerk.): *Az Idegen. Variációk Simmeltől Derridáig*. Debrecen: Csokonai Kiadó. 151-161.
- Schultz, T. W. (1983) *Investment in Human Capital: The Role of Education and of Research*. New York: Free Press (Magyarul ld. Beruházás az emberi tőkébe. Budapest: KJK.).
- Sik E. (1992) A társadalmi előnyök rekonverziója a menekülés során. *Szociológiai Szemle* 1. 63-73. www.socio.mta.hu/mszt/19921/sik.htm
- Skeldon, R. (2008) *International Migration as a Tool in Development Policy: A Passing Phase?* *Population and Development Review* 34(1). 1-18.
- Sorokin, P. A. (1977) Konceptiók és meghatározások. In: Ferge Zs. (szerk.): *Társadalmi struktúra és rétegződés* II. I. kötet. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Tahir A. (2007) British Muslim Minorities Today: Challenges and Opportunities to Europeanism, Multiculturalism and Islamism. *Sociology Compass* 1(2). 720-736.
- Tilly, Ch. (2001) Áthelyeződött hálózatok. In: Sik E. (szerk.): *A migráció szociológiája*. Budapest: Szociális és Családügyi Minisztérium. 89-103.